

Nagy József (összeáll.): Gyergyó digitális szövegtára.
Lelőhely: adatbank for Szövegtárak/Székely honismereti tár

Székelyek útja a hargitai tájról

szerkesztette:

Dr. Balás Gábor

KÖZDOK
1997

hozzánk fordult. Ezek közül a keresztények és zsidók egy rész állandóan nálam maradt, de zsidók közt akadtak olyanok is akik ügyeiket megosztották köztem s zsidó Dr. Vámos Nándor ügyvéd között.

A nagyobb cégek közül állandó s kizárólagos jogtanácsosa voltam az ottani legnagyobb cégnek a LOMÁSZ Erdőipar Rt-nek. (Neuschloss Nasici érdekeltség). Ha jól emlékszem ennek a cégnek 12 gatteros volt fűrészgyára.

Túlterhelt ügyvédi elfoglaltságom ellenére tölem telhetőleg igyekeztem nemcsak a politikai mozgalmakban, hanem a társadalmi, városi és vármegyei törvényhatósági életben is részt venni. Baráti és rokoni kapcsolataim folytán főleg a községek jobb családjaival tartottam fenn szorosabb érintkezést, de helyben is több jó családdal meleg baráti viszonyban voltunk. A kerületi papsággal általában a legjobb viszonyban éltem sőt több testi-lelki jó barátom volt közöttük. Csak az alfalvi plébános volt politikai más álláspontja miatt kissé tartózkodó. A helybeni főesperes-plébánosok előbb a csendes Ferenczy Károly később pedig az országos alkoholellesenes egyesület elnöke Szabó György szintén legjobb embereink közé tartoztak. Az ő vezetésük alatt álló árvaházat is szívesen támogattam sőt annak céljára alapítványt tettem.

Amikor megnősültem, akkor a Rákosligetéről Gyergyószentmiklóstra költözött s ott fűrészgyárat építő Fühlinger Antal ács és építőmesternek a vasúti állomástól vezető főúton a Fő tértől nem messze fekvő svájci stílusban épült emeletes lakóházában levő 4 szobás lakást béreltem ki s családommal ott laktam, de irodám korábbi helyén maradt. A nagy fűrészgyárak építésének megcsappanása folytán Fühlinger visszaköltözött Rákosligetre s addig járt a nyakamra, míg az előbb említett házat aránylag mérsékelt áron, de nagyobb jelzőteher átvállalásával 1911. januárjában megvettem. Az irigyebb természetű kartársak hangoztatták, hogy nagyon nehéz a háznak fedele, esetleg agyonnyomja új gazdáját, de a Jó Isten megsegített. A fedél nemcsak nem nyomott agyon, pár év alatt kifizettem az átvállalt tartozást s nagyobb beruházásokat is tudtam eszközölni. A szobákat parkettáztattam, a teleknek a ház felől levő jó darab részét parkosítottam, családom s lakóim részére konyhakert céljára külön külön területeket kerítettem be, a telek hátsó részéhez vezető puha kocsiutat kiköveztetve makadám úttá csináltattam. Az én konyhakertem a bolgár kertészettel is fel-

vehette volna a versenyt. A sok egresen s ribizkén kívül a telekre 170-180 fajgyümölcsfát (almát- körtét- ringlót- szilvát) telepítettem. Utóbbiban nagy segítségemre volt egyik lakó Incze Dénes járásbíró, akinek a szomszédos bérelt területen igen szép gyümölcsös csemete ültetvénye s nagyobb méhészete volt.

A földszinti lakó Biedermann gyárigazgató a gyártelepre költözött s akkor leköltöztem helyébe a földszinti nagyobb lakásba, az emeleti részt pedig az osztálymérnökségnek adtam bérbe.

Földszinti lakásom mellékhelyiségeiben, de különösen a földszinten levő másik lakásban jobbnak látott beosztás érdekében átalakításokat végeztettem. Egyszerűen úgy rendezkedtem be, mint aki halála napjáig ott akar élni s azt akarja, hogy utódai is ott éljenek. Mondhatom igen sok örömöm telt abban az otthonban, de namesak szépségéért, hanem főleg azért, mert korcsmás, sem kávéházas nem lévén kevés szabadidőmet otthon kertemben töltöttem. Gyümölcsfáim nyelését, permetezését s általában gondozását magam végeztem.

Ezzel az ingatlanl kapcsolatlanban el kell mondanom édesanyám jóslatát. Amikor ügyvédi vizsga előtti betegségem után Sümeghy meghívott, hogy utazzam vele Abbáziába s onnan kirándulunk Velencébe is akkor édesanyám Remetéről jött velem s kísért a Gyergyószentmiklósön levő vasútállomásra. Azelőtt nem sokkal nyílt meg ez a vonal Madéfalva felé.

Amikor kocsin a vasútállomás felé mentünk a főúton, feltűnt mindkettőnknek egy nagy ház épülése. Anyám, hogy valami módon vigasztaljon azt a megjegyzést tette: Ne szomorkodjál, mert ez a ház még a tiéd lesz. Azt sem tudtuk, hogy kinek épül a ház, de az bizonyos, hogy akkor bántott, hogy édesanyám ilyen lehetetlen dolgot beszél. S íme mit tesz Isten, az a ház tényleg az enyém lett. Fiatalkoromban is nemcsak dolgozó és meglehetősen alapos, hanem józan s takarékos voltam.

A vármegye törvényhatóságának közgyűlésén először mint választott bizottsági tag jelentem meg. Mindenki kíváncsian figyelt rám, sőt Mikó Bálint a volt főispán ülőhelyéről nevem olvasásakor felállott, hogy jobban láthasson engem, azt a fiatalembert, aki az ő főispánsága idején olyan nagy befolyást gyakorolt az addig kormánypárti kerületben a kormány hivatalos jelöltjének megbuktatására. Sokan a vármegye más részéből, akik azelőtt csak nevemet hallották, de személyesen nem ismertek azt hitték, hogy már az első közgyűlésen alkalmat

keresek a felszólalásra. Azonban egész életemen át sohasem voltam tolakodó egyéniség. Ha lettem volna, sokkal többre vihettem volna, de ahogy most utólag visszagondolok a Jó Isten óvott a nagyobb közéleti szerep viselésétől. Az utóbbi évtizedben sokan keservesen megbánták múltbeli közéleti szereplésüket sőt többnek az életébe is került.

Nagy forgalmú irodámra tekintettel elég hamar meglehetősen megadóztattak s miután diplomám folytán adóm kétszeresen számított, mint virilis korán bekerültem a helyi képviselő testületbe is. Miután házam megvétele óta azt is figyelembe vették adózásomnál, csakhamar a vármegyei törvényhatóságban is virilis lettem és pedig ha jól emlékezem 9-18 ranghelyen. Közérdekű tevékenységem azonban nem merült ki képviselő testületi s törvényhatósági tagi szereppel, mert más munkákban is élénk résztvettem. Amint említettem irodám megnyitásakor Gyergyószentmiklósról vonat-összeköttetés csak Madéfalva felé volt. Ekkor Marosvásárhely Szászrégen felől Déda volt a végállomás. Sajnos e tekintetben a korábbi kormányzat a székelyfölddel mostohán bánt. Mi a közéletben akkor szerepelni kezdő gyergyai fiatalok Vákár P. Artúr, Dr. Gaál Endre, Dr. Tódor Béla, Pus-kás Imre, csekélységem s többen mások erélyesen sürgették a Déda-Gyergyószentmiklós közti vonal vagyis a székely körvasút teljes kiépítését. Országgyűlési képviselőnk Sümegi, ekkor már apósom lévén, rajtam keresztül hozzá s általa a kormányhoz ment szakadatlan sürgetés sőt követelés. Sümegi átérzvéen kerületének s az egész székelységnek fontos érdekét a kormánynál s más illetékes tényezőknél szintén zaklatásig menően szorgalmazta a munka mielőbbi megkezdését. Emiatt a parlamentben is többször felszólalt. Ebben a tevékenységben őt a többi vármegyei s székelyföldi képviselő is lelkesen s odaadóan támogatta. Mindnyájunk nagy öröme végre befutott Gyergyószentmiklóstra a megnyitó első vonat a kormány, a parlament s az illetékes hivatalos szervek képviselőivel. Kossuth Ferenc akkori kereskedelmi miniszter képviselőjében államtitkára Szerényi Sándor jelent meg az ünnepélyes megnyitáson. Természetesen eljött az örömmünnepre a vármegye színe-java, a szomszéd vármegye küldöttsége s a helybéli és környékbéli lakosság is kivette a részt belőle.

Ekkor Sümegit még a helyi addigi politikai ellenfelei is szívesen üdvözölték és barátságosan körülvették.

Hasonló módon folyt a küzdelem a gyergyószentmiklósi főgimnázium miatt is sőt ez annyival nehezebb volt, hogy maga a király Ferenc József kifogásolta a gimnáziumok szaporítását, amint azt gróf Apponyi Albert akkori közoktatási miniszter útján megtudtuk.

Apponyi is jóindulatúlag kezelte az ügyet, de azt lehet mondani, hogy Tóth János politikai államtitkár s báró Barkóczi miniszteri tanácsos voltak azok, akik Sümeginek legodaadóbb támogatói voltak a siker kiverekedésében. Egy ilyen alkalommal Sümegi engem is magával vitt Tóth Jánoshoz s így magam is közvetlenül meggyőződtem, hogy ő valósággal szívügyének tekintette. Kunz tankerületi főigazgató is többször hangoztatta, hogy Gyergyó Sümeginek köszönheti főgimnáziumát. Maga az épület és berendezése az ország egyik legszebb és legkorszerűbb középiskolájává tette az új gyergyószentmiklósi főgimnáziumot.

Hasonlóan nehéz feladat volt Gyergyószentmiklós nagyközségnek várossá való átalakítása. Itt nem az uralkodó császárral, hanem az uralkodó néppel szemben kellett megküzdeni. A gáncsoskodók, a rövidlátók, a rosszakaratúak - mert sajnos mindenhol akadnak ilyenek - elterjesztették a nép között, hogy a város közigazgatása sokkal de sokkal költségesebb lesz, mint ez volt a község s ezt a többlet terhet mind a lakosságnak kell elviselnie. A hivatalos szervek mellett mi a fejlődésért küzdő fiatalabb értelmiségiek alaposan kivettük részünköt a nép felvilágosításában. Én természetesen mind a képviselőtestületben, mind a törvényhatóságban lelkes szószólója voltam a várossá alakulásnak. Apósom Sümegi, aki minden fejlődésnek istápolója volt ezt az ügyet is szívvel-lélekkel magáévá tette s az ő állásfoglalása nemcsak a népre hatott megnyugtatólag, de a kormánynál is biztosította a hozzájárulást. Hogy mi a 48-as Függetlenségi Párt helyi vezetői ezt a kérdést mennyire nem politikai szemüvegen néztük, az megállapítható abból is, hogy egyik politikai ellenfelünket egy idősebb ügyvédjelöltet Orel Dezsőt választottuk meg első polgármesternek.

A várossá alakulással egyidejűleg megcsináltuk a terek és utcák elnevezését is. A Fő teret - Kossuth Lajos térnek, a vasúthoz vezető főutat - Deák Ferenc útnak neveztük el, s így tovább. Az én házam Deák Ferenc utca 35. számot kapott.

Sümegei és a helybéli vezérkara kezdeményezésére elhatároztuk, hogy a Fő térre felállítjuk közadakozásból Kossuth szobrát s annak helyét is kijelöltük. A gyűjtés eredményében is az oroszlánrész Sümegit illette, mert a helybeliek közül legfennebb magunk jártunk elől az adakozásban, mivel a nép maga addig nem volt hozzászokva az ilyen célú adakozáshoz, s onnan igen keveset kaptunk. Azonban a város és a birtokosság, mint erkölcsi testületek e tekintetben is megtették a maguk kötelességét. Sümegi Budapesten s kiterjedt ismeretsége révén máshonnan is a szokott lelkes buzgóságával erre a célra is a legtöbbet gyűjtött. Sümegi mellett a szoborbizottság legtevékenyebb tagja Vákár P. Artúr helybéli újságíró, a helyben megjelenő Csík-vármegye című hetilap tulajdonosa és főszerkesztője volt, aki minden közérdekű dolgot az általa alapított lapjában is lelkesen felkarolt. A szobor elkészítésével ditrai Siklódy Lőrinc még fiatal szobrászművész székely atyánkfíát bíztuk meg, aki a szobrot megelégedésünkre szépen el is készítette Budapesten kararai-márványból. Otthon a szobor alapzatát is megcsináltattuk. Már a felállítás és a leleplezés időpontját is megbeszéltük, amikor az első világháború kitörése s az azt követő román megszállás mindent meghiúsított.

Vákár még Siklódy életében kutatott a szobor márványalapja után s az közlése szerint valahol a művésztelepen akkor megvolt. Azóta Sümegi is Siklódi is meghalt, Vákár a II. világháború után hazament s ottrekedett s az általános helyzet is megváltozott azóta.

A városi fejlődés érdekében támogattam a Lengyel János helybeli építész által kezdeményezett téglagyár építését is sőt miután Lengyel jó véleményt adott a kibányászható anyag mennyiségéről és minőségéről, mér részvényeket is jegyeztem az e célra alakult társaságban. Azonban Lengyel könnyelműen járt el, mert a kellő anyag hiánya miatt a résztvevők odavesztették pénzüket. Dr. Vákár P. Artúr barátom kedvéért és érdekében támogattam az ő kezdeményezésére alakult Vaslábi Márvány és Mészbánya Rt-t s abban részvényjegyzés által érdekeltséget is vállaltam, de a márvány bányászása nem bizonyult gazdaságosnak, mert bár az szépségével a kararaival vetekedett, de a nagyobb tömbökön repedések jelentkeztek. A szárhegyi márvány még ragyogóbban fehér volt, de az is hasonló hibában szenvedett. Ezt egy Budapestről jött Páhány Gyula (állítólag az angol uralkodócsalád ro-

kona) nevű úr kísérte még akkor bányászni, de ő még jobban ráfi-zetett. Mindezek folytán ezt a két gyönyörű szép márványt egyelőre csak az országutak kövezésére használták és használják még valószí-nűleg ma is.

A várossá alakulással kapcsolatban foglalkozni kezdtek a város sza-bályozásának kérdésével is. Egyik sürgős feladatnak tekintettük a De-ák Ferenc út tehermentesítése és a közlekedés megjavítása végett az un. békási úttól egyenesen a vasúti állomásig egy új széles utat nyitni. Ez az én telkemet közepe táján szelte volna át. Én a siker érdekében az út részére szükséges területet a városnak ingyen ajánlottam fel. Az ér-dekelt telektulajdonosok között alig egy-két akadt, aki hozzám hason-lóan ingyenesen ajánlotta volt fel. Az út létesítése kisajátítás útján is megvalósult volna, ha közbe nem jön az I. világháború és az azt köve-tő megváltozott helyzet. Ez sajnos a fokozatosan megvalósítani szán-dékolt egyéb terveinket is, így többek között a Fő-térnek és a főútvo-naloknak járdákkal való ellátását, a Fő tér parkosítását, a Fő téren és a Deák Ferenc úton áthaladó Békény-patak ágának befödését akkoriban meggátolta. Mint távolabbi tervről beszéltünk már vízvezetékéről és csatornázásról is, de mindezek csak szép álmolátások maradtak. Azóta a II. világháború után csak a Fő tér részbeni parkosítását, a járdákat és a Békény csekély részben befödését valósították meg hosszas vajúdas után. A II. világháború folyamán az átmeneti magyar uralom alatt a magyar Belügyminisztérium szép irányító tervet adott át a város sza-bályozására s fejlesztésére, de hogy abból mi mikor valósul meg, azt csak a mindenható tudhatja.

Időközben a politikai helyzet is sokat változott. Kormányra jutott koalíciós pártoknak rövid párévi uralma után alkonyodni kezdett. Is-mét gróf Tisza István került felől. Az 1910. évi általános választáson nagy többséghez jutott. A választás igen erőszakosan folyt le minde-nütt, tehát Gyergyóban is. Tiszáék egy nagypénzű jelöltet Dr. Hervei Dezsőt küldötték a kerületbe, bizonyosan azt gondolván, hogy pénzzel, mint korábban történt a székelyek szavazatát meg lehet vásárolni. Herveinak már a városba bevonulása nagy ellentüntetés mellett tör-tént. A kerület óriásai többsége érdemeiért, de személye miatt is ra-gaszkodott Sümegihez. Hervei érkezésének idejére a városból s falvak-ból ezerszámra tódult a nép az állomás felé úgy, hogy a Kossuth tértől az állomásig a hosszú s széles Deák Ferenc út tele volt az emberek ez-

reivel. Én és családom, hogy bujtogatással ne vádoljanak s a kirendelt csendőrség esetleges inzultusának ne legyünk kitéve, néhány barátunk társaságában házam erkélyéről néztük a nagy mozgalmat. Hervei fogadásához Dr. Benke Antal ügyvéd pártelnök vezetése mellett alig 5-6 párthívük illetve felfogadott kortesük ment ki az állomáshoz.

Herveit megérkezésekor óriási „Le vele, menjen vissza!” fogadta úgy, hogy a részére kirendelt kocsiban is csak őt váró csendőrség segítségével tudott a nagy tömegen átjutni. Így történt végéig bevonulása azzal fűszerezve, hogy több helyen záptojással s hasonló dolgokkal dobálták meg s még cifrább megjegyzésekkel halmozták el. Sok helyen a tömeg olyan dühösen támadt ellene, hogy a csendőrség csak górombán s puskatussal tudta visszaszorítani s Hervei kocsijának utat nyitni. A csendőrség durvasága természetesen még csak növelte a Hervei ellenes és Sümegi melletti hangulatot. Én azonban mint gyakorlati ember ezt nem tartottam elegendőnek győzelmünk biztosítására, mert ismertem a pénznek mindennél nagyobb hatalmát. Hallomás szerint Hervei 300 ezer koronát szánt a választásra. Ez ebben a kerületben óriási összeg volt. Ezzel szemben Sümegi s én legfennebb csak az alkotmányos költségek fedezésére szükséges összegekkel rendelkezhattünk. Úgy gondoltam tehát, hogy a mi szavazóinknak pénzvágtyát is valahogyan Hervei pénzből kellene kielégíteni. Ezért kiválasztottam híveink közül a legpénzsóvárabb vezető egyéneket s kioktattam őket. Egyiket úgy, hogy mintha titokban lopózkodva menne, a másikat, hogy Hervei-tollal kalapjában hangos „Éljen Hervei!” kiáltással keresse fel a párthelyiségben Herveit és pártvezéreit s mondják, hogy falujukból 10-50 szavazót is tudnak Hervei mellett magukkal hozni, de ahhoz jelentős összeg szükséges. Úgy vélem, hogy ilyen módon legalább fele vagy kétharmada Hervei pénzének a mi választóink zsebébe jutott. Ráadásul Hervei pártvezérei úgy látszott maguk között is könnyelműen bántak a pénzzel, mert hamarosan kezdett bedugulni ez a pénzforrás. Az alfalvi születésű Dr. Benkének a jegyző Baricz Dénes jó barátja lévén elterjesztették, hogy Sümegi ne merjen programbeszédre Alfaluba menni. Tanácsomra Sümegi a legtöbb községben szép nagy lelkesedés mellett elmondotta programját csak Alfalut a legnagyobb községet halogatta. Hallottuk, hogy ott már felűnt s érdeklődni kezdtek, hogy miért nem ment még oda. Hervei ad-

dig csak Szentmiklóson, ott is szállódaja nagyobbik termében, kevés számú hallgatóság előtt mondta el programbeszédjét. Egyik szombat délután tudomásunkra jutott, hogy másnap vagyis vasárnap közvetlenül mise utánra tűzték ki Alfaluba a községek programbeszédeinek elkezdését a templom melletti téren. Én vasárnap reggel 9 órakor már Alfaluban komám és pártelnökünknel Róth Istvánnál voltam, aki nyomban magához hivatott három ügyes fiatal választót és elmondta, hogy Alfalu felől milyen rossz hír van elterjesztve Szentmiklóson s hogy emiatt nem jött Sümegi Alfaluba. Javasolta, hogy küldöttségileg kellene meghívni még aznap délben s ő vállalja a küldöttség vezetését. A három fiatal választó szétszaladt a faluban s déli misén a templomban lévőekkel is közölték, hogy fogjanak azonnal be és vegyenek részt a Sümegit meghívó küldöttségben. Déli 12 óra tájban már 80-100 szekér állott tele választóval a templom melletti tértől Róth István kapujáig felsorakozva. Róth István is gyorsan befogatott és kocsijának bakjára ültetve legjobb emberét a Sümegi zászlóval ő jobbról én balról ülve a kocsiban a menet élére hajtottunk s elindultunk Szentmiklós felé. Amikor a mi menetünk a faluból kijutott a nyílt útra, akkor láttuk, hogy azzal egyidejűleg három kocsi hagyta el a várost az elsón zászlóval. Biztosra vettük, hogy Hervei jön kortescsivel. A nyílt út közepe táján talákoztunk össze. Az első kocsi Herveit hozta, jobbján Zakariás Lukács főszolgabíróval. Az arcukról leolvasható volt megdöbbenésük, amint az ő fogadásukra jött szekéren a tömeg elébük érven Róth Istvánt s engem felismert.

Megállította kocsijukat s intett a mi kocsisunk is, hogy álljon meg s elsápadva, reszkető ajakkal csak annyit tudott kérdezni tőlünk, hogy ki engedélyezte a felvonulásunkat, ki a vezetője és hova megyünk. Róth azt felelte, hogy ő a küldöttség vezetője, amely azért megy Szentmiklósrá, hogy Sümegit meghívja programbeszédje elmondására. A főszolgabíró erre még annyit mondott, hogy ezért felelni fog, amire Róth azzal válaszolt, hogy rászólt kocsisára: „Hajts tovább!”

Amikor Szentmiklós lakossága meghallotta s meglátta a Sümegi éljenzésével érkező alfalviakat, tömegesen csatlakozott hozzuk. Sümegi az ipartestület udvarán fogadta az alfalvi választókat s azok nagy lelkesedése közben köszönte meg a meghívást s ígérte meg, hogy minél előbb elmegy Alfaluba is.

Hervei Alfaluban a választók és a valamire való férfi lakosság távollétében a templomból kijövő öregasszonyok, néhány előljárósági tag s a kirendelt csendőrség jelenlétében mondta el rövid programbeszédét. Az Alfalviaknak ez a tüntetése azt eredményezte, hogy Hervei más községbe nem mert elmenni sem programbeszéd tartására, sem látogatásra. Sümegi pártja pedig még lelkesebbé s erőteljesebbé vált. Az eset miatt pedig Zakariás főszolgabíró Róth Istvánt nemcsak nem merre felelősségre vonni, de arról soha említést sem tett.

Sümegi pártvezérei ekkor is a korábbiak voltak. Változás csak annyiban történt, hogy az első megválasztáskor szentmiklósi pártelnök id. Márton Lajos helyébe sógora Pál József gazdálkodó lépett. Jellemzősül, még csak annyit említek meg ezzel a kérdéssel kapcsolatban, hogy a választás napján reggel Gyalokay Sándor főispán unokafivéremet Puskás Imre szolgabírárt még egyszer megkísérelte rávenni, hogy szavazzon Herveire, de ő ennek ellenére Sümegire szavazott. Mikor a szárhegyiek Oláh Alajos elnök és Dr. Péterffy Lőrinc plébános vezetésével fehér szűzmáriás zászló alatt - mivel községük választói kivétel nélkül Sümegi hívei voltak s egyetlen-egy szavazó sem akadt onnan Herveire - végigjárták a Fő teret a községek választóinak felérkezésekor s amikor ezt látta Hervei, akkor úgyszólván elköszönés nélkül otthagya korteseit s már a szavazás megkezdése után, tehát az eredmény bevéáása nélkül az első vonattal elutazott Budapestre.

A választás lezajlása után a politikai hatóságok bosszúja csupán annyiban nyilvánult meg, hogy pártunk gyergyószentmiklósi alelnökétől Bajna András korcsmárostól és a környékbeli hívek közül két-háromtól megvonták az italmérési engedélyt, de Sümegi útján azokat is hamarosan visszaszereztük nekik. Puskás szolgabírárt pedig, hogy kisebb legyen a feltűnés a választás után pár hónap múlva más járásba helyezték át, de ő ennek örült, mert a vármegye más járását is közelebbről megismerni óhajtotta.

Dr. Gyalokay Sándor főispán (azelőtt csikszeredai törvényszéki elnök) a választás után velem szemben előzékenységet igyekezett tanúsítani, mert tudta, hogy az én helyi befolyásom biztosabb alapon nyugszik, mint az ő főispánsága s mert érezte azt is, hogy a pártunkhoz tartozó s a velem atyafiságban levő sok törvényhatósági tagra tekintettel az ő békés főispáni működése érdekében jobb nem ujjat húzni velünk. Dr. Gaál Endre barátom s távoli atyámfia, akkor már vármegyei

aljegyző Gyalóka mellett főispáni titkárságnak működött s a munkapárt-hoz csatlakozott.

Mind e tevékenységeim közben sohasem felejtkeztem meg a székelység közé benyomuló Bukarestből támogatott Albina elleni küzdelemről. Ismerve az emberek gondolkodását, ami áll különösen a székelyekre és az örményekre is anyagi érdekű vállalkozásokba csak akkor szeretnek részt venni, ha abba maguk is közreműködhetnek és azért először községenként szándékoztam összegyűjteni az ottani tőkét s azután Gyergyószentmiklós központtal ezeket egyesíteni. Így alakítottam az akkori legjobb módú községben Szárhegyen a Szárhegyi Takarékpénztárt is 1911-ben 100 ezer korona alaptőkével. Minthogy ennél is a helyi egyházközség vállalta a legnagyobb tőkeérdekeltséget, azért Péterffy Lőrinc plébánost elnöknek, a legtekintélyesebb résztvevőket igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagoknak választottuk. Én igazgatósági tag és ügyész voltam. A Ditrai Mezőgazdasági Bank s a Szárhegyi Takarékpénztár nyomán a többi a helyi érdekű pénzüzet is alaptőke emeléssel kezdett foglalkozni. A gyergyószentmiklósi Népbank érdekeltségéhez tartozó Gyergyófalvi Takarékpénztár elnök-vezérigazgatója Róth István ottani tekintélyes birtokos, aki bár eredetileg szász származású, de ritka jó magyar érzésű ember volt s akivel távoli atyafiságban s fiam révén keresztkomaságban voltam, ismerve a fent említett tervemet a vezetése alatt álló intézet alaptőkéjének 160 ezer koronára történt felemelésével kapcsolatban megválasztott ügyészüké. Ezek országos viszonylatban kis intézetek voltak, de helyi viszonylatban fontos értéket jelentettek, mert saját tőkéjüket többszörösen meghaladó betétállományoknak voltak gyűjtőhelyei és pedig nagyrészt olyan kis tőkéknek, amelyeket különben tulajdonosaik ott-hon a ládában hevertettek volna, de így a kis intézetek útján azok visszakerültek a gazdasági élet vérkeringésébe. Ettől eltekintve nem volt lebecsülendő az az érték sem, amelyet az ilyen helyi érdekű kis intézetek körében csoportosulók saját személyükben is jelentettek.

Ezek szerint, a lehetőséghez képest lépésről lépésre haladtam a már említett pénzügyi cél megvalósítása felé, amikor az első világháború, de különösen az 1916. évi román betörés nagymértékben akadályozott terveim megvalósításában. Azonban nem adtam fel reményemet, sőt a román betörés még nagyobb mértékben serkentőleg is hatott rám. Az

első román megszállás ideje alatt Budapesten tartózkodtam s ezt az alkalmat felhasználva tárgyalásba bocsátkoztam az ország egyik legnagyobb pénzintézetének a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak vezetőségével s tervemet ismertetve kértem, hogy vállaljanak érdekeltséget Gyergyóban. Erre rövidesen kínálkozott is kedvező alkalom, mert a románok kiverése után, amikor Gyergyó elmenekült lakossága visszatért otthonába s ismét megkezdődött a normális élet, akkor az immobillá vált Gyergyószentmiklósi Népbank vezetősége felkért, hogy kapcsolódjak be intézetükbe s legyek segítségükre egy jelentős tőkeemelésben. Az előzőleg már folytatott tárgyalásaim után elég gyorsan sikerült a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezetőségének hozzájárulását kieszközölnöm ahhoz, hogy bekapcsolódjanak érdekeltség vállalása által a Népbank tőkeemelésébe. Minthogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak a székelyföldön Marosvásárhelyt akkor már volt leányintézete a Marosvásárhelyi Bank és Takarékpénztár, azért az volt a kikötése, hogy annak is részvételével történjék az érdekeltség vállalása. A Pesti Magyar Banknál legelcinte Dr. Hegedüs Lóránt székely atyánkfíához fordultam, de miután a vidéki hálózat Fehér Miksa igazgató s Huszár Ernő cégvezető ügyköréhez tartozott a tárgyalások nagy részét velük folytattam s velük létesítettem a megállapodást is.

Ők erről értesítették a marosvásárhelyi vezérigazgatót Pátrubány Miklóst s ő velem együtt jött Gyergyóba, ahol a Népbank állapotát megvizsgáltatta és a népbank vezetőségével együtt megtárgyaltuk a részletkérdéseket is. Elhatároztuk, hogy az alaptőkét 600 ezer koronára emeljük s hogy a kibocsátandó új részvényekből az érdekeltség kiszélesítése végett más helyi jobb kezekhez is juttatunk s hogy a Népbank cégét Gyergyai Bank és Takarékpénztárra változtatjuk. Az alaptőke emelés jogi alakításait gyorsan elkészítettem, a helyi új részvényjegyzőket megszereztem. s hamarosan megtartottuk 1918-ban az alaptőke emelő közgyűlést. A közgyűlésen csak egyetlen-egy személy egy részvény alapján Blénessy István szólott ellene, de ő sem jószántából, hanem nyilván ifj. Mélik István remetei nagybirtokos biztatására, mert ő a milliomos, velem szemben mindig kedveskedő arcot mutatott, lelke mélyén sohasem szivlelte, hogy egy székely gazdálkodó fia számottevőbb ember lettem, mint ők milliós vagyonukkal. Blénessy Mélik alkalmazásában állott. Így lett a helyi legkisebb 60

ezer koronás alaptőkéjű Népbankból a vármegye legnagyobb 600 ezer koronás alaptőkéjű intézete.

Az intézet vezetőségét is az én javaslatom szerint választotta a közgyűlésen. Az igazgatóság tagjai lettek: Szabó György helybeli plébános, kerületi főesperes elnök, Sáska Kajetán helybeli birtokos, a Népbank eddigi elnöke, alelnök, Dr. Balás Elek jogtanácsos, Bogdán István helybeli háztulajdonos a Népbank eddigi vezérigazgatója, igazgató főpénztáros, Huszár Ernő Budapestről a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank delegáltja, Pátrubány Miklós a Marosvásárhelyi Bank és Takarékpénztár vezérigazgatója. A felügyelő bizottság tagjai lettek: Dr. Péterffy Lőrinc szászhegyi plébános, Karácsony Alajos hentes- és mézszáros, Dr. Gross Tivadar helybeli királyi közjegyző, Puskás Samu remetei kereskedő és birtokos. Hogy Róth István kimaradt, annak oka elhalálozás volt. Vezérigazgatónak unokaöcsémét a Marosvásárhelyi Bank és Takarékpénztár főtisztviselőjét Puskás Istvánt hívtuk meg.

Már akkor ennek az intézetnek érdekkörébe tartoztak a Gyergyóalfalusi Takarékpénztár, a Gyergyótölgyesi Népbank s rövidesen az intézet érdekkörébe kívántam bevonni a Ditrói Mezőgazdasági Bankot és a Szászhegyi Takarékpénztárt is, hogy egy ilyen erős erkölcsi és anyagi szervezet szolgálja s védje a székely nép érdekeit. Hogy leghőbb vágyam nem úgy sikerült, amint azt reméltük, az nem rajtunk múlott, hanem a közbelépett első világháborún s annak következményeként beállott változáson.

Szándékomban volt Borszékfürdő fejlesztési munkájába is bekapcsolódni. Mitután csak úgy remélhettem e célokom elérni, ha Szászhegy és Ditró borszéki közbirtokosságában kellő vagyoni érdekeltséget szerzek, hogy e címen beleszólási jogom legyen. Ezt kisebb részletekben igyekeztem megvalósítani. A vezetőségbe való beválsztatásom az 1916-1919 évi kényszerű távozásom gátolta. Mint e tevékenységeim s irodai nagy elfoglaltságom mellett is kevés szabadidőmöt a szerzett belsőségem s az ott létesített gyümölcsösöm, konyhakertem, nyúltenyésztésem s kis méhészetem karbantartására, fejlesztésére fordítottam, sőt új nagy beruházást is eszközöltem. Ugyanis az ingatlanom megvételekor a hátsó udvar részén, ahová a kocsit vezetett egy asztalos műhely és egy ideiglenes munkaház volt, amelyek lassanként kezdtek korhadásnak indulni. Először a műhelyt hozattam rendbe és bérbe adtam Hegyessy Lajosnak asztalosárú gyártásra. Azután lebont-

tattam az ideiglenes munkaházat, helyette egy kétlakásos rendes lakóházat építtettem. Az egyik lakást Horváth Miksa ládagyárosnak adtam bérbe, s a másikat szüleimnek szántam, mert azt akartam, hogy öregségükre ne dolgozzanak, hanem odaköltözzenek s én gondoskodom róluk.

Az építést évek óta helyben dolgozó Udinei olasz jó kőműves mesterrel végeztettem. Az olasz kőművesek a ház utolsó simításán és a fedés befejezésén dolgoztak, amikor közvetlenül a világháború kitörése előtt nálam villám gyorsan befejezték a munkát. Összezsomagoltak és hazautaztak. Elutazás előtt kérdésekre bizalmasan közölték velem, hogy hazulról fontos értesítést kaptak, hogy mindent abbahagyva azonnal utazzanak haza. Ebből állapítottam meg, hogy Olaszország ki fog ugrani a szövetségből, sőt háború esetén ellenünk fognak fordulni, ami be is következett.

Az első világháború 1914-beni kitörésekor Balatonbogláron töltöttem apósoméknál családommal együtt nyári szabadságomat. Már akkor aggodalommal gondoltam Románia mikénti magatartására. Családommal hazamenve folytattam munkámat. Mindkét jelöltem bevonult katonának s csak egy írnnokkal maradtam. Minden tárgyalásomat személyesen magamnak kellett ellátnom. Károly román királynak megbetegedése miatt mi jobban kezdtünk aggódni, mint saját népe. Bekövetkezett halála után biztosra vettük, hogy Románia ellenünk fog beavatkozni a háborúba. Ez időtáiban utazott át Gyergyón állítólag üzleti ügyben egy román kereskedő, aki a Szilágyi vendéglőben ebéd közben hangosan szájalt s kijelentette, hogy rövid időn belül be fognak vonulni s rendet csinálnak Erdélyben. Több oldalról hallottuk, hogy Romániában háborúra készülődés folyik. Mindezt megírtam apósomnak s ő közölte Tisza István miniszterelnökkel is. 1916-ban erélyesebben kezdtük követelni határunk sürgős megerősítését s oda katonaság küldését. Rendeztek néhány szemfényvesztő katonai felvonulást, de amint kiderült más utakon szépen el is vonultak. Feltűnt nekem, hogy július elején Angliából egy gazdag gyáros jött, hogy medvére vadásszék a Románia felől levő hegyeken. Felfogadott emberekkel az erdőségeket végigjárta, szórta a pénzt. Közvetlenül a betörés előtt pár nappal eltűnt a láthatárról. Ez kétségtelenül román kém volt, aki tájékozódni akart védelmi intézkedéseinkről. Helyzetünket veszélye-

sebbnek látván néhány értékesebb ingóságunkat, ruha, fehérnemű, ágynemű felszerelés kis részét két ládában elküldöttünk apósomékhöz Budapestre, de otthon változatlanul folyt életünk. Augusztusban Boglárra küldtem családomat s ott meglátogattam őket. Alig töltöttem két-három napot Budapesten és Bogláron, mert apósom, aki úgyszólván naponta érintkezett vezető államférfiakkal, egyiktől bizalmasan értesült, hogy Románia felől nagyon veszélyessé vált a helyzet. Én nyomban hazautaztam s mindenes leányainak azzal fogadtak, hogy egy ezredes lakik egyik szobában, akihez a telefont is bevezették. Még ki sem szusszanhattam magam, mert unokabátyám ifj. Puskás Samu értem küldte kocsiját, hogy azonnal menjek ki hozzá Remetére, mert vitás ügyét kell lerendezni. Remetén unokabátyám és az egyházközség közti vitát békésen elintéztem s éjjeltájban érkeztem vissza Szentmiklósról lakásomra. A két lány kétségbeesett sírással fogadott, hogy alig egy negyedórája ment el az ezredes s annyit mondott, hogy a románok a határon megkezdték a támadást. Mindjárt néztem a két kosarat, hogy mit csomagoltak azokba a leányok. Tele rakták befőttekkel. Ott az ebédlő közepén mindkettőből kiborítottam a befőtteket. Mindkét leányt gyorsan magammal vittem az irodába, hogy az ügycsomókat adják a kezembe. Azokból kivettem a váltókat s egyéb okiratokat s azokat egy ládába raktam. Néhány ezer ügycsomót az irodám alatti verembe raktunk be két írógéppel, nyilvántartó könyvekkel. Szerencsére még elcsíptem egy kocsit, amely a hajnali négy óra körül induló utolsó személyvonathoz ment s azzal az okmányokkal teli ládát az állomásra vittem.

A leányoknak meghagytam, hogy amíg visszajövök a befőttek helyett fehér és ruhaneműt csomagoljanak. A ládát apósom címére Budapestre feladtam. Visszatérve kissé lepihentem, alig álltam a lábamon. Két nagy ládát, amelybe feleségem elutazás előtt értékesebb porcelán, üveg és egyéb edényeket csomagolt az apám készítette verembe akartuk húzni. Egyszer csak 8 óra tájban azt halljuk dobolni, hogy már a Gyilkos tóig nyomultak elő a Románok mindenki meneküljön, ahogy tud. El lehet képzelni a riadalmat és elkeseredést, amit ez okozott. Atkozódttak, hogy ennyire védtelenül hagyták a székelységet. Én a két leánnyal a két kosarat és kiegészítést megraktam ruha és fehérneművel s a legnélkülözhetetlenebb tárgyakkal s a leá-

nyok holmijával. Kiálltunk a kapu elé azokkal, hogy valami alkalmatlanságot találjunk, amellyel a vasúti állomásig eljuthatunk gondolván, hogy hátha valami tehervonat mégis menni fog. Itt látott meg Grósz Szilveszter a villanyművek gépésze. Közölte, hogy ő otthon marad, adjam oda a lakás és a szekrények kulcsait, mert ő tőle telhetőleg mindenre vigyázni fog. Miután ő tőlem sokat keresett, mert nálam éveken át ő végezte az összes szerelési munkákat, azért kényszerhelyzetemben mindent átadva rábíztam. Figyelmeztettem őt arra, hogy az istállóban két tehén, az ólakban sertések, a ketrecekben legalább 20 baromfi s ezeken kívül nyulak s a kaptárokból méhek vannak.

Eközben nagynehezen sikerült az állomás felől jövő egyik szomszéd gazdától ökrös szekérét megkapnom, hogy azzal csomagjainkat kivigyem az állomáshoz. Az ökrököt én vezettem, a leányok a csomagokra vigyáztak és hajtották az ökrököt. Az állomásnál lerakodtunk, de a vasúti személyzet nem biztatott vonattal. A leányokat akkor a csomagokkal otthagytam és ígéretemhez híven visszavezettem a fogatot gazdájához s ritka szívességét nagyon megköszöntem. Ekkor már tömegesen jöttek a menekülők minden irányból csomagokkal megterhelve, hol lovas, hol ökrös szekereken, hol gyalog sőt sokan maguk előtt hajtották az otthon lévő állataikat is.

Az állomásnál is percről-percre szaporodott a menekülők tömege. Végre délelőtt 11 óra tájban arról értesítettek, hogy fél óra múlva Szászrégen irányába indulni fog egy tehervonat. Akkor vettem észre, hogy fejemen a legrosszabb kalapom van s Budapesten vásárolt szép új kalapom az előszoba fogasán maradt. Nem mentem vissza, a tehervonatot nem akartam lekészni. Végre jó óra múlva indulásra készen beállított a tehervonat s mi az otlévő tömeggel fellélegzetten szálltunk fel s indultunk útnak.

Szüleim előző nap Remetén azt közölték, hogy ők öregek s apám jól beszél románul, ketten otthonmaradnak s csak a férje harctéren léte miatt náluk lakó Matildot, kis leánykájával s a hajadon Ilus húgomat küldik el Dunaföldvárra Matild állandó otthonába. Amikor bekövetkezett a román támadás s szüleim látták, hogy a faluból majdnem mindenki s a rokonságból még az öregek is elmenekülnek, akkor ők is két húgommal összecsomagoltak. Szerencséjükre aznap délután Ditróból indult tehervonattal elmenekültek. János bátyám s családja ifj. Puskás Samu-ékkal szekéren menekült s hasonlóan a többi rokon is.

Hogy ezek az események a székely népnek milyen óriási károkat okoztak, azt fel sem lehet becsülni, mert nemcsak otthonukat, az ottlévő vagyonukkal hagyták hátra szabad prédának, hanem a mezőkön, erdei legelőkön levő rengeteg állatállományukat és takarmányukat is. Akik állataik egy részét magukkal hajtották, azok is élelem és szállítási lehetőség nélkül kénytelenek voltak állataikat útközben elhagyni.

Erre példaként a ditrai Fülöp Ákost említem, aki szarvasmarháin kívül 50 sertését is emberei segítségével Parajdig magával hajtotta s ott az első meglátott vonatra felülve, azokat szélnek eresztette. Csak a román lakta vidékek lakosainak volt ebből nagy zsákmány, mert közülük csak egy-két értelmiségi ember menekült el a látszat kedvéért, mint például Szentmiklóson Dr. Popescu Emil ügyvéd, aki később román képviselő is lett. Természetesen a bevonuló román katonaság, amint később hallottuk Gyergyóban és általában Csíkba még rongyoson bocskorban, sőt mezítláb jött be, de útközben mind szépen kiöltözködtek.

A románokat a határmenti szorosokon s az erdei ösvényeken át a korábban Erdélyből átszivárgott irredenta tanult fiatalok a harcterről hadseregünkéből megszökött román származású katonák, a pópák, dászkálók (tanítók) s hozzuk hasonló egyének vezették. Amint később két olyan magyar katonától, akik a betöréskor a tölgyesi szorosnál lévő csapattestüknél voltak, hallottam az első sorokban nyomuló román katonák maguk közt magyarul beszéltek. Ezek valószínűleg vagy csángók, vagy kint élő besorozott magyarok voltak. Az el nem menekült kevés számú inkább öreg székely állandó zaklatásnak volt kitéve. Aki parancsuknak nyomban nem engedelmeskedett s különösen ha téves felvilágosítást adott, mert nem értette a nyelvüket, azzal nyomban végeztek. Remetén egy fiatal ember nem tudta pontosan megmutatni a Kereszthegy irányába Laposnya felé vezető erdei dűlőutat, ott a helyszínén agyonlőtték. A legsúlyosabb kivégzés Szárhegyen történt. A már említett Oláh Alajos a hirtelen menekülés izalmában a háznál lévő puskaport az egyik kéménybe rejtette. A románok a házba tiszteket szállásoltak s azok a kályhába tüzet raktak s a puskaapor felrobbant. A helyben lévő román katonai parancsnokság az általuk kinevezett Puska Balázs bírót s az előljárósági tagokat elfogatta, Oláh Alajos kertjében a tűzfal mellett megásatta velük saját sírjukat, sortüzet adatott rá-

juk, pedig ártatlanok voltak. A románok kiverése után magam is láttam a tűzfalon a golyók nyomát. Ilyen a végzet ujjá.

Puskás Balázs Oláh Alajosnak egy perében, amelyben én képviseltem tanú volt s ügyfelem szerint Puskás valóltanul vallott. Íme ezután nemsokára Oláh Alajos udvarán kellett meghalnia.

Eltartott 6-8 napig is, amíg többszöri átszállással a két leánnyal s csomagjainkkal sok vergődés között Budapestre érkeztünk. Apósom ekkor Budapesten tartózkodott, mert a Perényi Zsigmond elnöktele alatt működő képviselőkből alakult menekültügyi bizottság tagja lévén ott rendkívül el volt foglalva. Családja s az én családom Balatonbogláron tartózkodott s azért csomagjaim nagy részét apósomék Eöt-vös utcai lakásán hagyva a két leányt Sipos Amáliát és Gencsy Máriát levittem magammal Boglára. Onnan egy-két napi tartózkodás után visszajöttem Budapestre, hogy apósomék a menekültek s az ő kiadásában megjelent Magyarország Napilap ügyeinek intézésében segítségére legyek.

A Budapestre érkezett gyergyai menekültek kivétel nélkül Csík más részeiből jöttek legnagyobb részben, sőt a Székelyföld többi megyéiből is sokan apósomat keresték fel a Magyarország lapnál a Teréz körúton lévő irodájában tanácsadás, útbaigazítás, többen pedig segélyhez juttatása végett is.

Apósom s ha ő nem volt jelen én minden tekintetben készséggel segítettünk. Azokat, akik akarták Boglára irányítottuk, hol előre gondoskodtunk az előljárással s Gaál Gasztonnal történt megbeszélésünk s intézkedésünk alapján elszállásolásukról, másrészüknék máshol való elhelyezkedésénél igyekeztünk segítségükre lenni. Igen sokat pedig apósom az említett képviselőházi bizottság útján s más módokon is pénzbeli segélyezésekhez juttatott, sőt egyeseknek saját zsebükből is adtunk. Bogláron 18-20 családot helyeztünk el, ezek között a remetei és szárhegyi rokonságnak legnagyobb részét sok más jó barátunk családját is, akik szívesen jöttek oda, így például Dr. Vákár Artúrékat, Dr. Tódor Béláékat s Antalékat, Sáska Kajetánékat, Ferenczy Albertékat Szentmiklósról, de Péterffy Lőrincéket és Oláh Alajosékat is Szárhegyről. Szombaton rendszerint apósom s én Boglára utaztunk, hogy vasárnap intézhessük az ott elhelyezettek élelmiszerjegy s hasonló ügyeit s az esetleges rászorulókat segélyezését.